

Informaatiotutkimuksen päivät 2010
21. - 22. lokakuuta, Tampere

ABSTRAKTI

Mikko Laakso

Kirjasto ekspansiivisessa suurkaupungissa: Suomen suurten yleisten kirjastojen johtamisen ongelma 1945–2010

Mikko Laakso, mikko.laakso@spiritus.fi

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millä tavoin Suomen suurten yleisten kirjastojen johtaminen on sodanjälkeisinä vuosikymmeninä onnistunut ja miten niiden johtamiskulttuurit ovat muuttuneet. Yleinen yhteiskunnallinen muutos, kaupungistuminen, kirjastotekniikan huima kehitys ja työelämän tiukan hierarkkisuuden murtuminen sekä toisaalta käyttäjäkunnan kasvavat tarpeet ovat asettaneet yleisten kirjastojen johdolle yhä suurempia vaatimuksia. Vuosikymmenten kuluessa kirjastonjohtajat ovat kaikkialla irrottautuneet lähes tyystin varsinaisesta kirjastotyöstä ja keskittyneet nimenomaan vastuullaan olevan organisaation johtamiseen.

Suureksi yleiseksi kirjastoksi luokitellaan tutkimuksessa sellainen kirjasto, jonka toimialueella asuu vähintään 100 000 henkeä ja jonka yhteenlasketut lainausluvut ylittivät viimeistään 1980-luvulta lähtien kahden miljoonan vuosittaisen lainauksen rajan. Hankkeessa tutkitaan erityisesti Helsingin, Tampereen ja Turun kaupunginkirjastojen kirjastonjohtajien sekä kirjastolautakuntien onnistumista haasteellisessa tehtävässään. Näiden yleisten kirjastojen valinta tutkimuskohteiksi perustuu ennen kaikkea niiden kokoon ja ikään – Helsingin kaupunginkirjasto on perustettu vuonna 1860, Tampereen kaupunginkirjasto vuonna 1861 ja Turun vuonna 1863. Lisäksi varsinkin Helsingin ja Tampereen lainausluvut ovat suomalaisittain omaa luokkaansa.

Mukaan on tarkoitus ottaa vielä muutama suurehko kaupunginkirjasto lisää, jotta johtamiskulttuurien muutoksesta ja niiden mahdollisista paikallisista eroista saataisiin kattavampi kuva. Pohdinnan arvoinen on ainakin Espoo, jonka kirjastotoimi on laajentunut erittäin voimakkaasti 1970-luvulta alkaen. Muita mahdollisia kaupunginkirjastoja ovat Oulu ja Kuopio,

joista edellinen toimii parin viime vuosikymmenen aikana voimakkaasti kasvaneessa kaupungissa ja jälkimmäinen puolestaan voisi edustaa Itä-Suomen suuria yleisiä kirjastoja.

Suurten kasvukeskusten yleisten kirjastojen organisatorinen laajeneminen on ollut sekä horisontaalista että vertikaalista. Kaupunkimaisen asutuksen levitessä ja kaupunkien pinta-alan kasvaessa kirjastojen toimipisteiden määrä on kasvanut ja hallinto muuttunut moniportaisemmaksi. Helsingissä muutoksen moottorina toimi vuoden 1946 alueliitos, jonka seurauksena pääkaupungin pinta-ala viisinkertaistui ja kaupunginkirjaston alaisuuteen yhdistettiin 12 Helsingin maalaiskunnan ns. kantakirjastoja. Pääkaupungin yleisen kirjaston menestyksekkäs johtaminen vaati organisaatiomuutoksia, joiden seurauksena kirjastonjohtaja etäännytti lopullisesti varsinaisesta kirjastotyöstä. Oma kiintoisa tutkimuskysymyksensä onkin, millä tavoin kirjastonjohtajien muuttunut asema sittemmin näkyi heidän työssään eli miten siirtyminen käytännön kirjastotyöstä laajenevan organisaation johtajaksi heijastui kirjastonjohtajien päätöksentekoon.

Kirjastonjohtajien ja kirjastolautakuntien onnistumista tehtävässään voidaan mitata monin tavoin. Asiakastyytyväisyyden keskeinen mittari ovat kasvavat lainaus- ja käyntimäärät. Erittäin mielenkiintoista on selvittää, miten hyvin suuret kirjastot ovat menestyneet kunnallishallinnossa alati käytävässä resurssikamppailussa. Ovatko yleiset kirjastot jääneet jalkoihin vai ovatko ne kyenneet perustelemaan toimintansa merkittävyyden riittävän vakuuttavasti? Millä keinoilla kirjastojen johto on yrittänyt luoda suhteita kunnallisiin päätöksentekijöihin ja ovatko he onnistuneet viemään tavoitteitaan lävitse? Ja ennen kaikkea: millaisia toimia tavoitteiden menestyksekkäs läpivieminen on vaatinut?

Vielä tutkimusajanjakson alussa kirjastonjohtajat eivät olleet perehtyneet johtamisen saloihin. Kirjastoalan uusista virtauksista saatiin kyllä tietoa sodanjälkeisistä vuosista alkaen ensi sijassa pohjoismaisilta kollegoilta, ja samaa reittiä saapuivat myös ensimmäiset ”johtamisopit”. 1960-luvulla varsinkin Helsingissä ammennettiin paljon Göteborgin kirjastonjohtaja Sigurd Möhlenbrockin ajatuksista; toisaalta vaikutteita saatiin myös Tanskasta. Nämä aikansa kirjastostrategiat sisälsivät kuitenkin etupäässä ajatuksia siitä, miten kirjastojen toimipisteiden verkko tuli rakentaa ja hallinto järjestää. Modernien johtamisoppien hyödyntäminen alkoi vasta 1980-luvulla, jolloin yleiset kirjastot alkoivat varovasti tutustua liike-elämän johtamistapoihin. Tämä kehityskaari houkuttelee kysymään, millaisen prosessin tuloksena suomalaisten suurten yleisten kirjastojen johtajat alkoivat omaksua johtamisoppien ajatuksia ja hyödyntää niitä omassa johtamisessaan. Kuinka korkea oli se henkinen raja-aita, jonka perinteisen, humanistisen

koulutuksen saaneet kirjastonjohtajat ylittivät? Ja millä tavoin henkilökunta suhtautui seuranneisiin uudistuksiin? Miten hyvin kirjastonjohtajat ovat onnistuneet henkilöstön johtamisessa, ja millaisia johtamisoppeja he ovat hyödyntäneet?

Tutkimusaihe antaa mahdollisuuden myös eritellä kirjastonjohtajien henkilökohtaista onnistumista tehtävässään. Millaiset ominaisuudet mahdollisesti yhdistävät menestyneitä johtajia? Miksi taas heidän kollegansa joutuivat seuraamaan paikallaan polkevia lainauslukuja, murehtimaan rapistuvia kirjastotiloja ja toteamaan, ettei lisäresursseja kerta kaikkiaan ollut saatavilla? Entä mitä osviittaa tutkimus voi antaa siitä, millainen tulevaisuuden suurta yleistä kirjastoa johtavan kirjastonjohtajan tulisi olla?

Tutkimuksen keskeistä lähdemateriaalia ovat edellä mainittujen kaupunkien kirjastolautakuntien (ja vastaavien) pöytäkirjat, kaupunginkirjastojen toimintakertomukset, tilastot sekä niiden sisäiset muistiot ja raportit. Muista virallisjulkaisuista tärkeitä ovat erityisesti kirjastolait ja -asetukset sekä komiteanmietinnöt. Tutkimuskirjallisuuden osalta oheisesta, muutenkin perin alustavasta lähdeluettelosta puuttuu vielä johtamisoppeja käsittelevä kirjallisuus, johon on syytä piakkoin ryhtyä tutustumaan. Erityisen hedelmällisiä ovat ne julkaisut, joissa kirjastonjohtajat tuovat esille omia ajatuksiaan kirjastojen johtamisesta. Tärkeä rooli tulee myös olemaan entisten ja nykyisten kirjastonjohtajan haastatteluilla.

Tutkimuskirjallisuus ja artikkelit:

- Berndtson 1985: Yhteisin voimin kirjastojen hyväksi. Teoksessa Koski 1985.
- Berndtson 1986: Berndtson, Maija: Kirjasto – passiivinen tiedonvälittäjä vai aktiivinen vaikuttaja? Teoksessa Kirjastotyön ideaa etsimässä, Lappeenranta 1986.
- Berndtson 1989: Berndtson, Maija: Hallinnon kehittämisprojekti eli ystävämme ”Hake”. Kirjaston kuulumisia 1/1989.
- Berndtson 1992: Berndtson, Maija: Yleinen kirjasto muuttuu: mihin suuntaan käy huomispäivän tie? Teoksessa Kirjastostrategiat: kirjastojen strateginen suunnittelu (toim. Vesa Niinikangas, Suomen kirjastoseura), Kirjastopalvelu, Helsinki 1992.
- Haimakainen 1996: Haimakainen, Tuula: Kirjastot kansainvälistyvät. Kirjaston viikko 10/1996. Julkaistu alun perin Pirta-lehdessä 1/1996.
- Hirn 1961: Hirn, Sven: Helsingin Kaupunginkirjastoa koskevat rationalisoimissuunnitelmat. Kirjastolehti 6/1961.
- Hirn 1985: Hirn, Sven: Suunnittelun suunnittelua. Kirjastolehti 3/1985.
- Hirn 1986: Hirn, Sven: Muuton kynnyksellä. Kirjaston kuulumisia 3/1986.
- Hirn 1998: Hirn, Sven: Kansankirjastosta kaupunginkirjastoksi: Helsingin kaupunginkirjasto 1860–1940 (toim. Mikko Laakso), Helsingin kaupunginkirjasto, Jyväskylä 1998.
- Huttunen & Hannula 1981: Huttunen, Kaarina – Hannula, Seppo: Kuopion kaupunginkirjasto 1872–1972, Kuopion kaupunki, Kuopio 1981.
- Järvelin 1999: Järvelin, Ilmi: 1950-luku: kehityksen vuosikymmen. Teoksessa Kirjastojen vuosisata: yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla (toim. Ilkka Mäkinen), BTJ Kirjastopalvelu Oy, Jyväskylä 1999.
- Kanerva & Peltonen 1961: Kanerva, Unto – Peltonen, Maija-Liisa: Tampereen kaupunginkirjasto, 1861–1961, Tampere 1961.

- Kauppi 1956: K[auppi], R[aili]: Uno Saarnio 60-vuotias. Kirjastolehti 1/1956.
- Kiviniemi 1989: Kiviniemi, Triina: Itsetutkiskelun tulos: köyhä kuva! Kirjaston kuulumisia 2/1989.
- Koski 1985: Koski, Pirkko: Tiedon tuntijat: Suomen kirjastoseura 1910–1985, Suomen kirjastoseura, Pieksämäki 1985.
- Mäkinen 1999: Mäkinen, Ilkka: Heittämällä tulevaisuuteen: kirjastot vuoden 1961 lain jälkeen. Teoksessa Kirjastojen vuosisata: yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla (toim. Ilkka Mäkinen), BJT Kirjastopalvelu, Jyväskylä 1999.
- Mäkinen 2009: Mäkinen, Ilkka (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia, Helsinki 2009.
- Määttänen 2006: Määttänen, Tuovi: Kivikirkon sakastista kauppakeskuksiin. Teoksessa Kun pienestä tuli suuri: kertomuksia Espoon kaupunginkirjastosta (toim. Tuovi Määttänen), Espoon kaupunki, Espoo 2006.
- Möhlenbrock 1989: Möhlenbrock, Sigurd: Folkbildning och bibliotek. Försök till en syntes. Minnesfragment, Tre böcker, Göteborg 1989.
- Niinikangas 1992: Niinikangas, Vesa: Kirjastot muutosten tuulissa. Teoksessa Kirjastostrategiat: kirjastojen strateginen suunnittelu (toim. Vesa Niinikangas, Suomen kirjastoseura), Kirjastopalvelu, Helsinki 1992.
- Nuotio et al. 1974: Lainakirja: Kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta. Huutomerkki-sarja 74, Helsinki 1974.
- Saarti 2006: Saarti, Jarmo: Libraries Without Walls: Information Technology in Finnish Public Libraries from the 1970s to the 1990s. Library History 22/2006.
- Seppälä 1963: Seppälä, Eila: Turun kaupunginkirjasto 1863–1963: esivaiheita ja myöhempi kehitys, Turun kaupunki, Turku 1963.
- Vatanen 1999: Vatanen, Pirjo: Sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan: kirjastot amerikkalaistuvat. Teoksessa Kirjastojen vuosisata: yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla (toim. Ilkka Mäkinen), Jyväskylä 1999.
- Vatanen 2002: Vatanen, Pirjo: Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi: yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle, Bibliotheca

Historica 74, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Wirla 1960: Wirla, Eila: Kirjastot uusien ja laajenevien tehtävien edessä. Akateeminen 4/1960.

Opinnäytteet, raportit, suunnitelmat ja käsikirjoitukset:

Bibliotek i storstad: Utredning rörande Stockholms stadsbiblioteks verksamhetsformer, Stockholm 1972.

Kaupunginkirjaston laadunhallinnan malli, Helsingin kaupunginkirjasto 1997.

Kehittyvä kirjasto: Helsingin kaupunginkirjaston toiminnan suuntaviivat. Raportti 22.11.1979.

Koulutuksen ja tutkimuksen tietostrategia, Opetusministeriö 1995.

Koulutuksen ja tutkimuksen tietostrategia 2000–2004, Opetusministeriö 2004.

Muuttuva kirjasto: kirjastoverkkotyöryhmän raportti, Helsingin kaupunginkirjasto 1991.

Mäkinen, Ilkka: Yleinen kirjasto hyvinvointiyhteiskunnassa 1960-luvun alusta vuosituhatteen vaihteeseen. Käsikirjoitus, Suomen yleisten kirjastojen historia.

Saarti, Jarmo: Seinätön kirjasto – tieto- ja viestintätekniiikan kehitys suomalaisissa yleisissä kirjastoissa 1970–1990-luvuilla. Käsikirjoitus, Suomen yleisten kirjastojen historia.

Tietostrategia. Tietostrategiatyöryhmä, Helsingin kaupunginkirjasto 30.12.1998.